

Ширяєва Л.М.

кандидат психологічних наук, професор, старший науковий
співробітник лабораторії кіберпсихології
Інституту психології імені Г.С.Костюка

e-mail: shln_2010@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4797-7340>

**До питання супроводу та оптимізації підготовки психологів у ЗВО в
умовах війни: вимоги часу та перспективи**

***Анотація.** У роботі на основі проведеного анкетування аналізується проблема супроводу та оптимізації підготовки психологів в закладах вищої освіти. Визначені перспективні напрямки оптимізації процесу підготовки психологів в умовах війни.*

***Ключові слова:** дистанційне навчання, змішане навчання, оптимізація підготовки психологів, особливості підготовки, психологічний супровід.*

Shyriaieva L.M.

PhD in Psychological Science, Professor,
Senior Researcher in the Laboratory of Cyberpsychology
Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk

e-mail: shln_2010@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4797-7340>

**The issue of supporting and optimising the training of psychologists in higher
education institutions during wartime: current requirements and future
prospects**

***Abstract.** Based on a questionnaire survey, this research analyses the issue of supporting and optimising the training of psychologists in higher education institutions. It outlines promising directions for optimising the training of psychologists in a wartime situation.*

***Keywords:** distance learning, blended learning, optimization of psychologists' training, training features, psychological support.*

Велика виснажлива війна в Україні, яка триває вже п'ятий рік, спричиняє значні загрози психологічному здоров'ю і благополуччю переважній більшості населення України. За розрахунками Міністерства охорони здоров'я України, у післявоєнний час із психологічними проблемами зіткнуться понад 15,7 млн. українців, 3,5 млн. потребуватимуть терапії та супроводу медичних фахівців (лікарів-психіатрів), а близько 800 тис. – медикаментозного супроводу. Отже, питання супроводу та оптимізації підготовки майбутніх психологів, яке на даний час в основному здійснюється у дистанційній або змішаній формі, є надзвичайно гострою, оскільки для забезпечення потреб у кваліфікованих фахівцях, які обізнані не лише у академічних основах з психології та практичних навичках надання психологічної допомоги у відповідності із

запитами мирного часу, а й воєнного, створювати умови для цього необхідно вже тепер.

У перші роки війни потреби у фахівцях, освічених в особливостях психологічної допомоги під час воєнних дій, задовольнялись за рахунок західних спеціалістів, перш за все ізраїльських, які навчали українських психологів коректно взаємодіяти із постраждалими у кризових ситуаціях, навчали протоколам роботи з військовими на фронті, у шпиталях, роботі з людьми, які знаходяться поблизу лінії фронту, переміщеним особам, сім'ям тих, у кого рідні на фронті, по роботі з втратою тощо. Але тривалість війни, яка не закінчується, набирає нових жахливих обертів, приносить руйнування, смерть, нескінченні втрати, у тому числі «сенси» невизначеності, вимагає від українських фахівців освоєння нових психологічних компетенцій вже на етапі їх підготовки у ЗВО.

Огляд наукових робіт, присвячених питанням оптимізації навчальної діяльності студентів, які здобувають вищу освіту в Україні, показав, що під оптимізацією науковці розуміють дещо різні феномени. Це і реорганізація українських закладів вищої освіти, їх консолідація, концентрація, реструктуризація; об'єднання/злиття, створення мережі співробітництва, союзів та альянсів тощо (С.Калашнікова & О. Оржель, 2022); розширення технологічної бази ЗВО, зокрема засобами штучного інтелекту, практичне використання цифрових сервісів (С.Доценко & Т.Собченко, 2024; Т.Собченко & О.Желізняк, 2023), якість дистанційного навчання [О.Марченко & М. Баранник, 2023] та інше.

Розвиток штучного інтелекту, його швидке освоєння, особливо молоддю, сприяло імплементації його у широкі сфери діяльності в Україні, зокрема в освіту на рівні законодавчої бази, закон про ШІ, на сьогодні, розробляють за європейськими правилами. На думку С.Доценко і Т.Собченко, швидке зростання ШІ зумовлене його здатністю трансформувати багато аспектів процесів викладання та навчання, як то: «створювати захопливі віртуальні навчальні середовища, створювати «розумний контент», полегшувати мовні бар'єри, заповнювати прогалини між навчанням і викладанням, створювати спеціалізовані плани для кожного учня та багато іншого» (С.Доценко & Т.Собченко, 2024, С. 10).

Дослідники особливостей та переваг дистанційного навчання студентів в українських ЗВО вказують на підвищення його актуальності під час війни. До переваг такого навчання під час постійних обстрілів, руйнувань більшої частини території, автори, перш за все, відносять безпеку життя та здоров'я для усіх учасників освітнього процесу (О.Марченко, М.Бараннік & І. Жовтоніжко, 2023).

Розмірковуючи над питанням оптимізації підготовки майбутніх практичних психологів у сучасних умовах, ми керуємося, перш за все, прагненням відгукнутись і упередити ті виклики, які спричиняє в Україні війна, і визначити перспективи, які б сприяли підготовці фахівців, здатних забезпечувати вимоги суспільства у психологічній підтримці.

Згідно наведених даних, логічними стають висновки щодо потреби у оптимізації процесу підготовки практичних психологів, які б могли у найближчому майбутньому прийняти виклики суспільства, спричинені війною.

З метою оцінки самими студентами рівня готовності ці виклики прийняти і розпочати практику роботи згідно існуючих на сьогодні запитів від українців, нами проведено опитування випускників вечірнього форми навчання УДУ імені М.П. Драгоманова, які завершили навчання 1-2 роки тому. Вибірка складала 48 осіб. Для збору даних нами використаний метод онлайн-опитування з використанням Google форми.

Зокрема, випускникам було запропоновано відповісти на такі питання: Які професійні навички Ви розвинули під час навчальної діяльності? З якими запитами Ви готові працювати вже зараз? З якими запитами чи з ким Ви не готові працювати найближчим часом і чому? Які Ваші найбільші страхи та побоювання перед початком трудової діяльності за фахом? Яких дисциплін чи практик не вистачало, на Вашу думку, що послабило можливості розвинути певні професійні компетенції?

Також випускникам було запропоновано назвати переваги у навчанні; форми роботи, які показали свої переваги; оцінити ступінь їх готовності працювати психологом після отримання диплому.

Серед професійних навичок, які випускники визначили, як такі, що були розвинені під час навчальної діяльності, наступні: «формулювати та викладати свої думки; навички публічного виступу»; «готувати та проводити тренінги, навички роботи з групою»; «навички активного слухання»; «здатність до науково-аналітичного мислення, працювати з науковою літературою, проводити дослідження»; «уміння проводити психодіагностику: підбирати, використовувати та аналізувати результати психодіагностичних методик»; «базові навички психоконсультації: вміння встановлювати контакт з клієнтом або групою, будувати довірливу, професійно-етичну взаємодію, розуміти потреби іншої людини та зберігати психологічну стабільність у складних комунікативних ситуаціях»; «підвищення рівня емоційного інтелекту»; «робота з різними інструментами консультації та психокорекції (арт-терапії, гейткіпінгу, МАК тощо)»; «посилення здатності до рефлексії, самоаналізу, самодопомоги, саморегуляції»; «розуміння психологічної етики, конфіденційності, меж фахової відповідальності» тощо.

Запити, з якими випускники готові працювати вже після отримання диплому про навчання, більше стосувалось так званих «мирних» запитів, які переважали до війни: «кризи, переломні періоди у житті (розлучення, втрата сенсу, зміна життєвого та професійного шляху)»; «зцілення стосунків, вийти з патернів провини, тривоги, самопожертви»; «підліткові та дитячі кризи, дитячо-батьківські відносини»; «тривожність та адаптація»; «профорієнтація старшокласників, зміна професії, побудова кар'єри, самоактуалізація» тощо. Обмежено називаються такі запити, як «робота з дитячими травмами, досвідом жорстких або емоційно відсторонених батьків»; «порушення розвитку прив'язаності, травм сексуального насильства, втрат»; «із самоушкоджуючою

та суїцидальною поведінкою»; «з розладами харчової поведінки»); «тімбілдінг (тренінги командоутворення).

Визнали не готовими працювати по завершенню навчання и з такими запитами як: «гострі психічні стани, що потребують медичної або кризової допомоги, психотичні розлади»; «втратами, переживанням смерті близьких, подіями, пов'язаними із війною»; «ПТСР, з військовими»; «втрати тілесної цілісності, тілесного дефекту, ампутації» (і як причина – «психологічна неготовність»); «із запитами щодо насильства, зокрема й сексуалізоване насилля»; «із залежностями різних типів (алко-, нарко-, ігроманія тощо).

Отже, працювати із запитами, зумовленими війною, колишні студенти переважно не готові в першу чергу тому, що вступали до ЗВО ще до початку повномасштабного вторгнення і, очевидно, не планували фахову кар'єру психолога з урахуванням вимог воєнного часу. Водночас, слід відзначити, що розуміння такої необхідності у випускників явно посилюється.

Власну неготовність респонденти пояснюють не лише браком відповідних дисциплін, а й розумінням необхідності у більш спеціалізованій вузькій підготовці на відповідних курсах та тренінгах («не маю поки що знань та навичок, але планую вчитися далі в напрямку травмотерапії», «немає достатньої кваліфікації», «працювати не планую до отримання необхідних знань та навичок», «потребую більше знань і особистісної готовності»), а також власними пріоритетами («не цікаво, не моє», «не маю певної кваліфікації та й бажання»), і не бажанням працювати з важкими випадками через низький особистий ресурс («не маю натхнення та ресурсу») тощо.

Серед страхів та побоювань перед початком трудової діяльності за фахом, дипломовані психологи називають наступні (відсотки вказані з урахуванням того, що один респондент вказував декілька варіантів відповіді): «страх некомпетентності і недостатності знань», «невпевненість», «страх у проявленні себе», «синдром самозванця» (27% опитуваних), «страх помилитися і завдати шкоди клієнту», «не нашкодити» (45,8%), «недостатній досвід при роботі з глибокими запитами» (29,1%), «відповідальність за психічний стан людини» (31,2,5%), «власне емоційне вигорання» (8,3%), «відсутність підтримки в реальному фаховому середовищі» (10,4%) тощо. Тобто, більшість острахів психологів-початківців по завершенню навчання стосується їх професійної невпевненості, однією з причин якої ми вважаємо недостатність зворотного зв'язку про їх професійні навички від досвідчених фахівців, практик наставництва та інтервізій.

Серед відповідей на питання «Яких дисциплін чи практик не вистачало, на вашу думку, що послабило можливості розвинути певні професійні компетенції», найчастіше зустрічались наступні (цитуються одні з подібних): «професійних дисциплін, які підготують до консультування та ведення практики одразу після закінчення університету»; «практик для уміння працювати з психічними розладами та розладами особистості»; «замало матеріалу зі специфіки роботи з дітьми та підлітками»; «бажано більше практичних занять, де можна було б відпрацьовувати навички консультувати

один одного та проводити тренінги»; «більше практики «в полі» з реальними клієнтами»; «навчання протоколам кризового консультування (особливо в умовах війни)»; «поглибленого курсу із роботою з комплексною травмою та ПТСР»; «брак безпосередньої офіційної практики у закладах соціального захисту населення, ДСНС, лікарнях, рекрутингових центрах тощо»; «не вистачило групових супервізійних сесій з розбором кейсів від досвідчених психологів - консультантів»; «не вистачало більш поглибленого та широкого курсу вивчення навичок психологічної допомоги військовим та іншим особам, травмованим війною» тощо.

Отже, аналіз відповідей та запропонованих випускниками пропозицій, а також наші власні спостереження, дозволили зробити низку висновків та поставити декілька важливих, можливо дискусійних, питань.

Перспективними напрямками оптимізації процесу підготовки психологів ми вважаємо наступні пропозиції: 1) доповнити та посилити існуючі програми темами, які набули актуальності в нових умовах, а саме: ознайомлення студентів з особливостями проведення першої психологічної допомоги особам в гострому стресовому стані; надання базових знань щодо роботи з військовими, вивчення особливостей психореабілітаційної роботи з людьми, які повернулись з полону, важкопораненими, тими, хто втратив кінцівки на фронті; робота з горюванням, невизначеними втратами; робота із родичами тих, хто на фронті або зник безвісті; основи психологічної роботи з вимушено переміщеними особами, з мігрантами тощо; 2) підсилити психіатричну пропедевтику курсами, які б дозволяли студентам навчитися помічати симптоми та диференціювати психічні розлади, відмічати наявність ПТСР, коректно спрямовувати клієнтів до лікарів; 3) враховувати в розробці нових освітніх програм стрімкий розвиток ІІІ, його можливості та недоліки; впроваджувати в освітній процес ті методи та технології, що задовільняють фахові потреби майбутніх психологів працювати онлайн; 4) посилити практичну підготовку майбутніх фахівців включенням їх до проходження практик у шпиталях, де проходять лікування та реабілітацію військові; 5) вводити у навчання супервізійні практики з опанування студентами практичних навичок консультативної роботи та проведення тренінгів за участі досвідчених викладачів.

Також важливим напрямком роботи факультетів вважаємо можливість координувати та сертифікувати програми вузько тематичних курсів з психології з прикладною базою фахівців, які не є викладачами ЗВО, але мають широку практику в тому чи іншому методі, з можливістю надання надалі студентам факультету доступу до цих курсів на пільгових умовах та з отриманням відповідних сертифікатів.

Визначені пропозиції, сформульовані нами згідно вимог та реалій підготовки майбутніх психологів, на разі можуть підлягати дискусії, перш за все через визначення відповідальних та фінансування для забезпечення реалізації цих завдань.

Висновки. Отже, війна та сучасні технологічні процеси особливим чином позначилась на потребі зміни парадигми у підготовці майбутніх психологів. Стало важливим не лише посилення програм актуальними на сьогодні темами та дисциплінами, а й оптимізація всієї концепції підготовки майбутніх фахівців психічного здоров'я. Ключовими аспектами нової парадигми вважаємо суттєве зміщення навчальних акцентів з академічної теорії на практику, де лєвова доля буде приділятиь розвитку конкретних навичок діагностики, корекції, психоконсультавання та психотерапії; розбудова мотивації студентів на постійний професійний, кар'єрний розвиток, удосконалення та особистісний саморозвиток через участь у групових інтервізіях, супервізіях, психотерапевтичних групах тощо; посилення обізнаності у сучасних технологіях, пов'язаних з поширенням впливу ШІ на психологічні процеси тощо.

Список використаних джерел:

1. Доценко С., Собченко Т. Оптимізація освітнього процесу закладів вищої освіти України засобами штучного інтелекту. //Молодь і ринок № 2 (222), 2024. С.7-12. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297530>.
2. Калашнікова, С., Оржель, О. (2022). Оптимізація мережі закладів вищої освіти: теоретичні особливості та практичні рекомендації. Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство», 13, 89- 129. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-89-129>.
3. Марченко О. Г., Баранник М. О., Жовтоніжко І. М. Організація дистанційного навчання у закладах вищої освіти в умовах війни та його вплив на психологічний стан здобувачів освіти та викладачів. //Психологія особистості в умовах воєнного часу та післявоєнної реабілітації: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 184-187.
4. Ніценко, В., Гавриш, В., & Захарченко, О. (2018). Модель оптимізації мережі вищих навчальних закладів в Україні. Актуальні проблеми інноваційної економіки, 1, 31-44.
5. Собченко Т., Желізняк О. Практичне використання цифрових сервісів в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти як педагогічна проблема. Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві. 2023. Т. 3 (49). С. 63–75. DOI: 10.55643/ser.3.49.2023.501

ДЕКЛАРАЦІЯ

про використання систем штучного інтелекту

Під час підготовки матеріалу конференції ШІ не використовувався.